

UOT 658.5

DOI 10.30546/JIECM.2025.2.2008

**TOXUCULUQ VƏ YÜNGÜL SƏNAYENİN UZUN MÜDDƏTLİ İNKİŞAFININ
TƏNZİMLƏNMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ****Xədicə Fizuli qızı Məmmədova****Azərbaycan Texnologiya Universiteti**xedicemammedova1986@gmail.com

***Xülasə.** Toxuculuq sənayesi Azərbaycan Respublikasında ən qədim səhələrdən biri olub əsasən qadın əməyindən istifadə edilərək əhalinin sıx yaşadığı yerlərdə tikilir. Toxuculuq məhsulları pambıq, yun, ipək, kətan və eləcə də toxunmayan polotnolar kimi məşhurdur. Keçmiş SSRİ məkanında ən iri toxuculuq və yüngül sənaye müəssisələri məhz Azərbaycanda tikilmiş, uzun müddət fəaliyyət göstərmişdir. Toxuculuq və yüngül sənaye müəssisələrinin Azərbaycanda tikilməsi bir neçə amillər ilə bağlı olmuşdur. Əvvəla, əkin sahələrinin şəhər və rayon yerlərinə yaxın olması, Respublika rayonlarının iqtisadi-coğrafi mövqeyi və respublikada ruslaşdırma siyasətinin aparılması və s.*

***Açar sözlər:** toxuculuq, tikiş, iqtisadiyyat, pambıqçılıq, məhsuldarlıq*

Giriş. İşdə məqsəd müasir Azərbaycan şəraitini nəzərə alaraq yüngül və toxucu sənaye müəssisələrinin inkişafı və rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi üzrə nəzəri, metodiki və eləcə də praktiki tövsiyələrin işlənilməsindən ibarətdir. 2020-cü ilədək bu sahəni təmin edən dövlət sifarişli məhsulların istehsalı 50%-ə çatmışdır. Ən yüksək həcmə yüngül və toxuculuq sənayesi 2023-cü ildə çatmışdır. Bu zaman sahənin “intensivləşdirmə” və s. kimi regional inkişaf Dövlət proqramları həyata keçirilmişdir.

Toxuculuq müəssisələrinin hazırkı vəziyyəti və inkişafı

Başqa sənaye sahələrində olduğu kimi bu sahədə də aparılan iqtisadi islahatlar nəticəsində respublikada fəaliyyət göstərən toxuculuq müəssisələri özəlləşdirilmiş, onların bazasında səhmdar cəmiyyətlər yaradılmış, bəziləri isə tam olaraq şirkət formasında fəaliyyət göstərirlər. 1990-2005-ci ildə qədər bu sahədə ciddi geriləmə baş vermişdir. 2005-ci ildən sonra bütün sahələrdə olduğu kimi toxuculuq və yüngül sənaye sahələrində köklü islahatlar aparılmış, bir çox iqtisadi rayonlarda güclü axın xətlərinə malik müəssisələr yaradılmışdır.

Bunlara “Sumqayıt toxucu”, “H.Z. Tağıyev adına toxuculuq tikiş kombinatı”, “Yevlax Lalə Tekstil”, “Gəncə Toxucu”, “Bakı Tikiş Evi”, “Ağstafa Akkord tikiş fabriki” və s. misal göstərmək olar.

2022-cü ildə toxuculuq sənayesi məhsulları istehsalı 8,4%, geyim istehsalı 57,2% artmışdır. 2022-cü ilin ilk rübündə toxuculuq sənayesi məhsulları istehsalı 67,7% artmışdır. Son illərdə həyata keçirilən tədbirlər yüngül sənaye sahələrinin inkişafında mühüm nailiyyətlər əldə edilməsinə imkan vermişdir.

Azərbaycanda toxuculuq və yüngül sənaye istehsalı çoxsahəli istehsal kompleksinin böyük potensialı və zəngin əmək əmələri olan ən qədim bir sahədir [1 s. 15].

Yüngül sənayeyə bir sıra sahələr daxildir. İstehsalın ümumi həcmində payı 16% olan toxuculuq sənayesi, tikiş istehsalatı (10%), dəri, xəz və ayaqqabı istehsalıdır (8,5%). Toxuculuq sənayəsi öz növbəsində 9 yarım sahəni: pambıq, kətan, yun ipək, toxuculuq, keçə və s. özündə birləşdirir.

Yüngül sənaye həm xalq istehlakı malları, həm də texniki məhsul istehsal edən sahələr kompleksinə daxildir. Yüngül və toxuculuq sənayesi məhsulları insanların pambıq, kətan, ipək parçalara, tikiş trikotaj, corab, xalça və xəz məmulatlarına; ayaqqabı, papaq, toxuculuq və dəri məhsullarına olan tələbatının ödənilməsinə təmin edir.

Toxuculuq müəssisələrinin müasir vəziyyətinin təhlili

Müasir dövrdə investisiya vəsaitlərinin kəskin surətdə çatışmadığı bir şəraitdə 2020-ə qədər Azərbaycan toxuculuq və yüngül sənaye əmtələri bazarının 50%-dən çoxunun yerli məhsulların payına düşməsinə nail olmaq əsas məqsədə çevrilmişdir. Bunun üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi başlıca vəzifələrdəndir [2 s. 20].

Bir əsrdən çox zamanda alimlərin diqqətini cəlb edən ən vacib iqtisadi problemlərdən biri iqtisadiyyatların dövr dəyişmələri problemidir. Bir sıra ölkələrdə dövrü olaraq müxtəlif səviyyə və miqyasda böhranların yaranması onu şərtləndirən səbəb və amilləri aşkar etməyə məcbur edir.

Bunun üçün müəssisənin uyğunlaşma mexanizmi, böhran meyillərinin aradan qaldırılması və yüngül və toxucu sənaye müəssisələrinin səmərəli inkişafı üzrə mümkün olan öyrənilməli və bunun əsasında maliyyə vəziyyətinin sabitləşməsi və sonra da investisiya cəlb ediciliyi yüksəldilməlidir. Göstərilən problemlərin həlli çərçivəsində tədqiqatın ən aktual növləri rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsini təmin edən inkişaf yollarının axtarışı və yüngül sənaye müəssisələrinin müflisləşməsinin qarşısını almaqdır. Qeyd etmək lazımdır ki, sənaye istehsalının inkişafına təkə yerli istehsalın düşdüyü şərait deyil, həm də bu problemin həllinə kompleks metodik yanaşmaların inkişaf etməməsi mane olur.

İqtisadiyyatın inkişafında bir çox mənfi təzahürlərin-böhran tənəzzülləri, depressiya müddətinin uzanması, iqtisadi artım templərinin və məhsuldarlığın aşağı düşməsi-təməl səbəbi əsas fəaliyyət növlərinin və elmi-texniki-texnoloji konstruktor işlərinin nəticələrinin dalğalanmasıdır. Müasir nəzəriyyəçilərin əksəriyyəti bu xarakterli inkişafın səbəblərinin həlledicisi və əsası kimi texniki və texnoloji yeniliklərin dalğavari dinamikasını göstərirlər. Texnoloji baxımdan inkişaf etmiş dövlətlərin iqtisadiyyatında baş verən proseslər iqtisadiyyatda dövrü proseslərlə elmi-texniki tərəqqi və innovasiya fəaliyyətinin qarşılıqlı əlaqələrində olan problemlərin tədqiq edilməsinin xüsusən aktual olmasından xəbər verir. Texniki, texnoloji yeniliklər və işgüzar fəallığın dalğalanması arasında olan bu cür dayanıqlı və qanunauyğun əlaqələrin aşkar edilməsi, bazar mexanizmlərinin və qanunlarının dövriliyinin mənfi nəticələrinin ölkənin, sahənin, regionun, müəssisənin inkişafına təsirinin zəiflədilməsi və ya qarşısının alınması üçün zəruri əsaslar yaradır. Biznes subyektlərinin dalğavari dinamikası mexanizmlərinin nəzərə alınması yüngül sənaye müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətinin artırılması probleminin həllinə yeni tərzdə yanaşmağa imkan verir. Bu isə Azərbaycanın Ümumdünya Ticarət Təşkilatına (ÜTT) daxil olması ərəfəsində həyatı zərurətdir. Azərbaycanın ÜTT-yə daxil olması zamanı sənaye istehsalının inkişaf strategiyası, Avropa İttifaqı standartlarına keçidinin məlumat təminatı, yerli istehsalçıların dəstəklənməsi məsələləri daha da aktuallaşır. Bundan nəinki, xarici və daxili bazarlarda rəqabət qabiliyyəti, hətta Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyi də asılıdır. Bu problemin aktuallığı Azərbaycan Respublikasının, o cümlədən yüngül sənaye müəssisələrində baş verən iqtisadi böhranı, onların həyat dövrlərinin xüsusiyyətlərini, böhranlı və böhransız inkişafın qanunauyğunluqlarını öyrənməyin zəruriliyi və səmərəliliyinin təyin edilmiş parametrlərinə nail olmağı şərtləndirir.

İşçi məqsədi-müasir Azərbaycan şəraitini nəzərə alaraq yüngül və toxucu sənaye müəssisələrinin inkişafı və rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi üzrə nəzəri, metodiki və eləcə də praktiki tövsiyələrin işlənilməsi hazırlanmasından ibarətdir. 2020-cü ilədək iqtisadiyyatın başqa sahələrini təmin edən dövlət sifarişli məhsulların istehlakı 50%-ə çatmışdır. Ən yüksək həcmə yüngül və toxuculuq sənayesi 2023-cü ildə çatmışdır. Bu zaman sahənin "intensivləşdirmə" və s. kimi regional inkişaf Dövlət Proqramları həyata keçirilmişdir. 2000-ci ildə sənayenin bütün istehsal həcmində sahə istehsalının xüsusi çəkisi 5% təşkil etmişdir. Son 15 il ərində Azərbaycanın sənaye məhsulunun həcmində yüngül sənayenin xüsusi çəkisi kəskin surətdə azalmışdır. Hal-hazırda ölkədə istehsal olunan sənaye məhsulunun həcmində yüngül sənayenin xüsusi çəkisi 4% təşkil edir. Beləliklə, Azərbaycanın ÜDM-ində sahənin iqtisadi rolu çox-çox azalmışdır [3,s.45].

Müqayisə üçün deyə bilərik ki, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə yüngül sənayenin sənaye istehsalının ümumi həcmində xüsusi çəkisi aşağıdakı kimi olmuşdur: Banqladeşdə-42,7%, Pakistanda-34,7%, İndoneziyada-18,2%, Türkiyədə-20,2%, Çində 13,1%. İnkişaf etmiş ölkələrdə də bu göstərici kifayət qədər yüksəkdir. İtaliyada emal sahələrinin ümumi istehsal həcmində yüngül sənayenin payı-

13,3%, Portuqaliyada 19,5% təşkil edir və yalnız maşınqayırma və dəmir emalı sahələrindən geridə qalır. ABŞ-da emal sahələrinin ümumi istehsal həcmində yüngül sənayenin payı-1,5% təşkil edir. Bu da qara və əlvan metallurgiya sahələrinin birgə istehsalından çoxdur [4,s.30].

Hal-hazırda Azərbaycanın yüngül sənayesində 100-dən artıq müəssisə, o cümlədən 20 orta və iri müəssisə fəaliyyət göstərir. Burada məşğul olanların ümumi sayı 50-min nəfər təşkil edir ki, onların 80%-i qadınlardır. Yüngül sənaye müəssisələrinin əksəriyyəti şəhər və rayonlarda məskunlaşmışdır. Demək olar ki, bütün yüngül sənaye müəssisələri özəlləşdirilibdir və xüsusi və ya qarışıq mülkiyyət formasındadır.

Yüngül sənaye istehsalının strukturunun təhlili göstərir ki, sahə istehsalının 50%-ni pambıq-kağız sahəsinin 50 ən iri müəssisəsinin məhsulu təşkil edir.

Yüngül və toxuculuq sənayesinin məhsulu insanların pambıq, kətan, ipək, yun parçalarına; tikiş, tkikotaj, corab, xalça və xəz məmulatlarına; ayaqqabı, papaq, toxuculuq və dəri məmulatlarına olan tələbatının ödənilməsinə gedir.

Burada istehsal texniki və xüsusi təyinatlı məhsulların xüsusi çəkisi kifayət qədər yüksəkdir.

Məsələn, toxuculuq sənayesində maşın təkərlərinin yük kanatlarının, nəqliyyat lentlərin üçün parçaların, təkərlər üçün kordların; və qida, kimya, elektrotexniki sənaye üçün süzgəc və ələyici parçaların, tibbi materialların istehsalı həyata keçirilir.

Toxuculuq və yüngül sənayesində texnoloji tsikli kənd təsərrüfatı, kimya və maşınqayırma sahələrinin məhsulunun istifadəsi ilə bağlı olduğundan onların inkişafına təkan verir.

Nəticə

Əhalinin və təsərrüfatçılıq subyektlərinin xüsusi işçi geyiminə və ayaqqabıya, şəxsi müdafiə vasitələrinə olan tələbatını da bu sahələr ödəyir. Bu sahənin dayanıqlı işləməsi ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinə zəmanətin əsaslarından biridir. Çünki, bu sahə yerli hərbi əşya əmlakının, kosmos, tibb üçün məhsulun, xüsusi və işçi geyiminin, uşaqlar və yaşlılar üçün məmulatların olmasını təmin edir və iqtisadiyyatın bir sıra sahəsinin-kimya, neftçixarma, nəqliyyat, əlaqə və ekologiya-fəaliyyətinə kömək edir.

ƏDƏBİYYAT

- 1.Regionların sosial-iqtisadi inkişafı I Dövlət Proqramı (2003-2008-ci illər). B., 2003, s. 45.
- 2.Regionların sosial-iqtisadi inkişafı II Dövlət Proqramı (2009-2013-cü illər). B., 2009, s.60.
- 3.Azərbaycan Respublikasının Statistika Komitəsinin materialları. B., 2014, s. 400.
- 4.Выступление Бирюкова А.А. Президент ОАО «Рослегпром» на заседание коллегии Минпромнауки 18.09.2002-Торговая газета-1 сентября 2002.

УДК 658.5

ДОЛГОСРОЧНОЕ РАЗВИТИЕ ТЕКСТИЛЬНОЙ И ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ВОПРОСЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ

Хадиджа Физули кызы Мамедова
Азербайджанский Технологический Университет
xedicemammedova1986@gmail.com

Резюме. В работе определена как старейшая отрасль, рассмотрены предприятия легкой и текстильной промышленности. Швейная отрасль определена как старейшая отрасль промышленного производства с большим потенциалом многоотраслевого производственного комплекса и богатыми трудовыми традициями. Проведен анализ современного состояния предприятий текстильной промышленности за последнее 10 лет.

Ключевые слова: текстильная промышленность, швейная промышленность, экономика, хлопок, производительность.

UDC 658.5

**LONG-TERM DEVELOPMENT OF TEXTILE AND LIGHT INDUSTRY
REGULATORY ISSUES**

Khadidja Fizuli Mammadov
Azerbaijan Technological University
xedicemammedova1986@gmail.com

***Summary.** The work of the enterprises of the light and textile is considered as the oldest branch of the industrial production with the high potential branch multi industrial production complex and with the rich lab our traditions. Also given analysis of the now days conditions of the textile and light enterprise industries for the last 10 years.*

***Keywords:** textile, sewing, economy, cotton, productivity.*

Redaksiyaya daxilolma: 20.08.2025

Çapa qəbul olunma: 15.11.2025

